

מגן אבות.

הקדמה.

אמר מנחם בן שלמה לבית מאיר אמר החכם השלם לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון, כל דרכי איש וך בעיניו ותכן רוחות ה'. גל אל ה' מעשיך ויכנו מחשבתך (משלי ט"ז א' ב' ג'). כונת החכם בזה הוא להעיר האדם לשמור פתחי פיו ואף כי תביאהו מחשבתו שכבר צייר בשכלו יפה המבוקש אצלו בדבורו, יתקרא פן יהיה פיהו למחתה לו להכשל בדבורו ולהוציא דבר מעוות לפני אלהים ואדם, כי אם היות מערכי לב, הם הדברים שיסדר האדם בעצמו ביד האדם, [הנה] מה' מענה לשון, כמאמר מי שם פה לאדם וגו' הלא אנכי ה' (שמות ד' י') ונאמר זה אליו [למרע"ה] בהיותו בורח ממצות ה', לסבת דעתו היותו בלתי ראוי מצד לשונו להתיצב לפני מלכים ולדבר לפניהם.

ואחר כן בא להעיר את האדם ג"כ על מעשיו ופעולותיו לפלם אורחותיו ביותר ובמשפט, ואל ישא פנים לעצמו להתפתות אחר יצרו ולהמשך אחר רצונו, והוא אמרו כל דרכי איש וך בעיניו, (משלי ט"ז ב') ופעולותיו רצויות אצלו, ולפעמים יכשל ויקרהו עון ועונש על שגגתו אשר חמא בדבור או במעשה, והוא אמרו ותכן רוחות ה' (שם) כלומר [שהשם ית'] מביאו לחשבון ולמצרף, כמאמר כי את כל מעשה אלהים יביא במשפט וגו' (קהלת י"ב י"ד). ומלת ותכן ענינו חשבון, מענין ותכן לבנים תתנו (שמות ה' ט"ט)¹. ואמר אח"כ דרך כלל גל אל ה' מעשיך, כלומר שיהיו כל פעולותיו נמשכות אחר רצון האל ית' ופונות לעבודתו, ואו יצאו מחשבותיו לפועל שלם ונכון בהיות מעשיו פונים ונוטים לתכלית אחת, והיא לכוננת עבודת השם ית' ובזה תשלם כונת מציאותו על תכלית שלם, כי אף בהשתדלו בדברים הגשמיים וחמריים תהיה כונתו להגיע בסבתו לדבר מעלה, ולא יקחם דרך תענוג. רק להיות הענין שהוא דרך ושכיל וסדרגה לעלות מעלה מעלה, וכן בדבורו או במכתבו שלא יעשה זה דרך התראות ודרך התפרסמות או לבקש שררה ונצות, אבל לכוננת העמדת האמת על מכוננו, ואו יגיעו בדבורו או במכתבו או בפעלו, עזר אלהי להוציא לאור תעלומה, כמאמרם בא למהר מסעיין אותו (שבת ק"ד). והוא אמרו ע"ה בכל דרכך דעהו והוא יישר ארחתיך (משלי ג' ו'). ואפשר לפרש אלו המקראות על מה שכבר ידעת שפנות התורה אמנם יחלקו לשני דרכים, אחד הפנות העיונית, והם אשר התבארו בהקש וראיה ומופת, כמכנינים בפנות מציאות השם ית' ואחדותו והסתלק כל גשמיית ממנו ית', והשני הפנות המקובלות אשר לא יתבארו במופת.

¹עי' פירוש הרב ר"ט מאירי לכשלי (תוצאת פיורדא תר"ד) שפירש הפסוקים האלה כמו שפי' אותם פה בחבורו זה.

ואנחנו נוחלי הדת נאמינם מצד הקבלה והתורה, כענין חדוש העולם ושני המבעים וגמול ועונש והשנחה ודומיהם, וקרא הנה דרכי החקירה והמענות השכליות, מערכי לב, כי לב הנה יאמר במקום שכל, ומערכי מלשון עורכי הדיינין (אבות פ"א מ"ה) שענינם על מענות הדיינין זה בכה וזה בכה, וסדר מחלוקתם עד שיוכרע לאיוה מן הצדדים, ורצה בו, שעם היות ראוי להאמינם מדרך הקבלה והתורה, הרשות נתונה לאדם לחקור בהם ולאמתם על צד המחקר והעיון. ועל שאר הפנות אשר אין אמונתנו בהם רק מצד הקבלה לבד, אמר ומה' מענה לשון, וכאה הנה מלת מענה במקום עדות מלשון לא תענה ברעך (שמות כ' ט"ו), כלומר ששאר הדברים שלא תשיגם יד העיון והמחקר ושאמונתם אמנם היא מצד עדות לשון התורה לבד, הוא מה' לברו מאין שתוף המחקר עמו, ויקובל העדות כאלו נמצא במחקר על צד ברור, כאמרו עדות ה' נאמנה (תלים י"ט ה'), ע"ד שבארנוהו במקומו, ובפתיחת חבורינו הגדול ר"ל בית הבחירה. וע"ז אמר כל דרכי איש זך בעיניו כלומר שכל אשר לא יכריעהו העיון הנה הוא תחת שני חלקי האפשר, וכל הנומה לאחד מחלקיו דרכו זך במחשבותיו איש הישר בעיניו יאמין. אבל השם ית' תקן והשלים נפשותינו בתורתו התמימה, להאמין בחלק אשר העידה התורה עליו, ויהיה תבן במקום פשלים ימתקן, מלשון אנכי תכנתי עמוריה סלה (שם ע"ה ד'). והוא אמרו גל אל ה' מעשיך כלומר שסומך בהאמת אלו הפנות על ה' וישליך עליו יהבו, ואז יכונן מחשבותיו.

ואפשר שיאמר הנה ענין ותכן רוחות ה' על מה שהתחלנו לבאר, והוא שידוע שכל מה שלא יכריחהו היקש עיוני ולא יחייבהו מופת שכלי, עם היותו בלתי מוחש בחוש או נודע מצד הפרסום, לא יסכימו בני האדם עליו לדעת אחת, אבל יפול ביניהם המחלוקת זה בכה וזה בכה, ולכן היה מרחמי השם על עמו ומחסדו על בריאיו, ומאופני שלימות חכמתו ית' להשלים העם הנבחר בתורת אמת לקרב דעתיהם הרחוקים ולקבץ נדחי מחשבותיהם המפורים מקצה אל הקצה, להיותם לאחדים בלב אחד, כמאמר שכם אחד (בראשית מ"ה כ"ב) שפה אחת ודברים אחדים (שם י"א א'), וכן לתת להם רועה ומנהיג, אם נביא אם חכם, להנהיגם ביושר ולהטות לבנם ליראה את שמו וללכת אחר עצתו, ואז יסור המחלוקת, ותבטל הקנאה והקטטה, והוא אמרו כל דרכי איש זך בעיניו, כלומר כל אחד מהדרכים זך וישר בעיון ההולך בו וחושב עליו שהוא הטוב שבדרכים, ושכל דרך זלתו מעוות ומקולקל. וזה אמנם סבת המחלוקת והקטטה, ואמר ותכן לבות ה', שהשם ית' ברחמיו ובחסדיו הסכימם לדעת אחת מצד התורה המקבצת כל העם להדרגה אחת, ומצד המנהיג נביא או חכם מודיע להם שלימות דרכי התורה ונועם נתיבותיה ומגלה רוי צפוניה ומבאר סודותיה, עם היותו

יח"ל במירושו למשלי כלומר שיש דברים שלא תשיגם יד העיון ואין לחכם בו רק ההשען על מה שהעידה התורה עליו, כי העדות הוא מהשם ית' וראוי לסמוך עליו וכ'.

מחדש להם גדרים ותקנות והנהגות מוסכמות לפי צורך השעה והזמן ולפי צורך המקום, ומלת ותכן מענין תיקון, ומלת רוחות תאמר הנה על דעות מתחלקים ומתפרדים זה [מוה], כענין אמרו יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה וגו' (במדבר כ"ו ט"ז), ואמר זה אחר דעתו מצד נביאתו כי בא קצו והעדרו, בבא אליו מאמר הנבואי עלה אל הר העברים הוה וגו' (שם פסוק י"ב) אמר אח"ו יפקד ה' וגו', ועם היות פשוטו מלשון מנוי כפירש המתרגם שתרגם ימני ה', נראה שהוא רומז נ"כ לענין פקידה, והוא שהחכם השלם והמנהיג הטוב לא ימצא בהעדרו אחר כמוהו, רק באורך זמן ואחר ההתיאשות, עד שיבנו בני אדם עת צמיחתו בלשון פקידה, כענין פקד יפקד אלהים אתכם (בראשית נ' כ"ד), שהוא לשון זכירת דבר שכבר נשכח ונתיאשו בני אדם ממנו, והוא אמרם ו"ל¹ והחכמה מאין תמצא וגו' ארבעה דברים הם תשמישו של עולם וכלם אם נאברו יש להם חליפין יש לכסף מוציא ומקום לזהב יוקו ברול מעפר יקח ואבן יצוק נחושה, אבל ת"ח שמת מי מביא לנו תמירתו הדא הוא דכתיב והחכמה מאין תמצא.

וכן אמר החכם השלם בספר קהלת ובכך ראיתי רשעים קבורים וגו' (קהלת ח' י') ופרושו לדעת קצת מפרשים, שהרשעים היא מלה נאמרת דרך כלל על ההמון, מצד הַמְּיָתָם אחר הממון, מלשון שם רשעים חדלו רגו (איוב ג' י"ז), וכן והוא ישקט ומי ירשע (שם ל"ד כ"ט), וכן ולא ימלט רשע את בעליו (קהלת ח' ח'). והכונה² שאם ימות זה יבא אחר תחתיו בלא עמל, אבל אותם [הבאים] ממקום קדוש — לרוב חכמתם — יהלכו, כלומר שאין הדבר מצוי לעמוד אחר תחתיו רק לאורך זמן, וישתכחו בעיר וגו' ר"ל ההולכים אחר הדרך הנכונה, בהעדרם לא ימצא אחר במקומם, אבל יהיו נשכחים מן העיר מכלי שימצא כדומה לו.

והוא ענין מה שאמרו במדרש³ צדיק כתמר יפרח כארו בלבנון ישגה למה נמשלו הצדיקים לתמר ולארו, את מוצא שאר אילנות כשהן מוקינים נקצצין ונומעין מנצר שלהן, ומיד הם גדלים, אבל תמר וארו כשנקצצין מי עומד במקומן הוי צדיק כתמר יפרח וגו'.

ולכן אמר הנה — לדעתי — לשון פקידה⁴, להורות שלימות מעלה, כמו זרע אנשים (ש"א א' י"א) שפרשו בו גבר בגוברין (ברכות ל"א) וכן כלם אנשים (במדבר י"ג ג'), כלומר יתעורר השם ית' להמציא להם איש שלם ורועה נאמן להנהגתם, ומלת העדה רומז על העדה הידועה ר"ל ידועה בחילוף דעות ורדיפות שררה ובקשת נצוח. ואמר אלהי הרוחות,

¹ירושלמי ברכות פ"ב ה"ה, הוריות פ"ג ה"ב, ב"ר פצ"א וילקוט איוב רמז תתקמ"ו, ושי"ר פ"ו ה'.

²מוסב למעלה על רשעים קבורים וגו'.

³תנחומא פ' לך סימן ט', ועי"ש פ' במדבר ט"ו, ובמד"ר פ"ג א', ועיין תענית

כ"ה, בשנויים.

⁴מוסב על פסוק יפקד ה' אלהי הרוחות איש על העדה וגו'.

כלומר האל שהוא בוחן לבבות, ויודע עומק המחשבות הנפרדות זו מזו בדיעתיהם, וימציא אליהם איש יודע להסכים דעותיהם לדרך אחת, ואמר אח"ז אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם, וזה שבא הכתוב בכפל ענין, ר"ל שאחר שאמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם, חזר ואמר ואשר יוציאם וגו', הוא אצלי, שלרוב חילוק דעותיהם והפלגת מחלקותיהם, צריכים למנהיג יטה שכמו למרחם ועמלם, עד שיועיל בהנהגה קלה להודיעם הדרך ילכו בו, והיא הרמוז בענין אשר יצא לפניהם וגו' שיהיו נשמעים אליו, ואינם צריכים רק לנחותם הדרך ולהאיר להם בהודעת נתיבות היושר והמשפט הטוב, ואם לא יספיק זה, שלא יעשה עצמו כלווא בהנהגתם, אבל כן ירבה בהשתדלות ולא יחוס על עמל וטורח יותר להעמיד תוכחתיו אליהם, ויסיעם ממקום למקום בחזקת היד בכח שכלו ובמתק שפתיו ורוב השתדלותיו, והוא הרמוז בענין אשר יוציאם ואשר יביאם. והוא אצלי ג"כ ענין בקש שלום ירדפהו (תלים ל"ד ט"ו), כי הבקשת תורה, הוא על הודעת רצונו וסדר דבריו אליהם, אולם רדיפת התורה הוא על עמל והשתדלות חזק.

ואמר להודעת תכלית כונת רצונו בזה, ולא תהיה עדה ה' כצאן אשר אין להם רועה, כי כמו שהרועה סובל ונושא טורח גדול בהצטרכו להדריך צאנו בדרכים חלוקים, את שהבריאה והחזקה בדרך אחת, והנהלאה בדרך אחרת, המנשרות אורחותיה בדרך אחת, והמשרכת דרכיה בדרך אחרת, כן ענין המנהיג צאן אדם שוה בשוה, המתנאים ונהל בדרך אחת והענויים בדרך אחרת, המשכילים בדרך אחת, והפתאים בדרך אחרת, הטובים בדרך אחת, והנבלים בדרך אחרת, ולתת לכל אחד חקם לפי טבעם, עד שיסכים [ויטה] את כלם לדרך אחת. ולזה כתב זה בעל המלמד אחד מן החכמים, שנודמן מאת האל ית' להיות מבחר הברית—ר"ל יעקב,—ומבחר הנביאים—ר"ל משה רבנו ע"ה,—ומבחר המלכים—ר"ל דוד בן ישי,— כלם רועה צאן, טרם באו לתכלית הצלחתם ומעלתם ל... [לסדר] להם סדר ההשגחה בהנהגתם. ולזה אמר הנה ותוכן רוחות ה' כלומר למתקן עונתם ומישר עקלתונת הנהגתם, ומקרב רחוקים ומאחד שניותם בהתפרד דעותיהם זה מזה, שהוא סבת השנאה והקטמה, בגדר האהבה ושויי הרצון, כמו שכבר בארנו באמרו הוכח לחכם ויאהבך וגו' (משלי ט' ה'), כלומר שיקבל דבריו וישוה רצונו עם רצונך, והוא ענין האהבה האמתית, והוא גם ענין יפקוד ה' אלהי הרוחות כמו שביארנו, והוא שאמרו ע"ו במדרש

יבראה שכון לבעל, מלמד התלמידים שכן יאמר בם' ויצא: וזה ענין שראוי להתבונן בו כי שלשה ראשים היו בישראל, יעקב באבות, משה בנביאות, דוד במלכות, ושלשתם סיבב השם שהיו רועים תחלה וכו' ע"ש, אבל לפלא יחשב כי גדול ונאון כמוהו לא הביא ראייה מפורשת מוקננו וקדמונו, בש"ר פ"ב ב': אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבא וירעה את עמיו, ושם סימן ג': נמצא אתה נאמן בצאן, בא ורעה את צאני, ועיין מדרש תלים בובער ע"ח כ"א הערה קנ"ב, ובמדרש לקה טוב ע"פ ומשה היה רועה, חושב גם יעקב ע"ש ובתנחומא.

תנחומא (תנחומא הגדפס פנחס א'. במ"ר פכ"א. ובילקוט ישעיה רמז שכ"ד) אמר משה להקב"ה בבקשה ממך [אם בקשת למנות עליהם מנהיג] מנה עליהם מנהיג [אדם] שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו, שנ' אלהי הרוחות, הרוח לא נאמר אלא הרוחות ואמרו שם (כן כתנחומא הגדפס הישן ובתוצאות באבער איננו) ג"כ קח את יהושע וגו' איש אשר רוח בו, לפי שאמרת אלהי הרוחות, שאף הוא מכיר רוח כל בריה ומתנהג עם כל אחד מהם כפי דעתו.

ועם היות התורה משלמת זה ומאחדת הדעות, וכל שכן בעזר הנביא או המנהיג החכם בהודעת דרכיה ואפני סודותיה, עד שכל מנחי הנמוס הבאים אחר תורת ה' התמימה, יתחקו על שרשנו, לאחד ולהסכים לבותיהם לדעת אחת, עם כל זה יקרה בכמה ענינים, שהתורה וכח ההנהגה לא תקיף פרטיהם לאחד הדעות בהם מכל צד, ולא עוד אלא שכמה פעמים יקרה המחלוקת בביאור דרכי התורה, וכל שכן בדברי החכמים הקדומים אשר בצל דבריהם והנהגתם חמדנו וישבנו, ומפיהם אנו חיים ומתמידים בעבודת האל ית' שמו וית' זכרו, וכל שכן בכמה דברים יתחלקו הדעות מכח מנהיגים חלוקים לפי רחוק המקומות וריחוק דעות המנהיגים האחרונים, שכל אחד ינהיג במקומו כפי הנראה לו והישר בעיניו, והבאים אחריו יחזיקו במנהג ההוא, וידמה בעיניהם כי כל היוצא מגדרו כאלו החטיא את כונת התורה או כונת החכמים ז"ל.

וכבר ידעת כי סבות המחלוקת ארבעה. האחת בקשת הנצוח, והשנית דקות הענין ועמקו, והשלישית סכלות האחד וגסותו וקשוי הבנתו, הרביעית החכרה והגידול, כי טבע האדם לאהוב מי שנתחבר עמו או שנתגדל עמו, ויבמה בעיניו היות דבריו ועניני הנהגתו כאלו הם כתובים על ספר, ויקשה בעיניו מאד מור מן הדרך ההוא כלל ברב או במעמ, ולכן סמך לפסוק זה גל אל ה' מעשיך ויכוננו מחשבותיך, כלומר שאם לפעמים יודמן חילוק דעות במה שהתורה לא תודיעהו, וגם חכמת התלמוד לא תבארהו וימסר הענין למחלוקת החכמים, אם בעיר אחת או בארצות חלוקות, ויקחך לכך לעשות כאחד מהם. לא תהיה כונתך בזה אהבת שררה ובקשת נצוח, אבל יהיו מעשיך לשם שמים לעשות מה שיראה בשכלך שהוא הטוב שבשני הצדדים, והישר שבשני המעשים, ואז יכוננו מחשבותיך, שאם יודמן שיהיו מעשיך על הצד הנוטה לאמת, טוב כי יהיו המעשה והכונה רצוים, ואף כי יודמן שהצד האחד יהיה יותר אמתו, מכל מקום תהיה הכונה רצויה, והוא ענין ויכוננו מחשבותיך. ואם תעשה זה על צד השררה והקנאה יבקשת הנצוח, תהיה הכונה בלתי רצויה עכ"פ, ושמה גם המעשה.

או נפרש ויכוננו מחשבותיך, כשהנודע בין המון העם להיות כונתך בדרך זה, אז תתן מחשבתך ותבא לשלמות המכוון בה, כי הכל ילכו אחר עצתך מצד דעתם המימות כונתך וטוב הנהגתך להדריך האדם, ולהוציא לאור תעלומות זאת המנוכה אמר במקום אחר עטרת זקנים בני בנים ותפארת

בנים אבותם, (משלי י"ו י') ואין ספק על מלת זקנים שהיא נאמרת במקום חכמים, אין זקן אלא מי שקנה חכמה (קדושין ל"ב: ספרא פ' קדושים). והמושפעים מהם נקראים בניו, כענין בני הנביאים, (מ"ב ג' ג'). ואמר בני בניו, להורות על המשך שפע חכמתם דור אחר דור, כי החכמים הם המשפיעים לזולתם, והמושפעים מהם יקראו בניו להם, ויקראו אבות אצל המושפעים מהם ג"כ, וכן לאורך ימים דור אחר דור, ואמר כי כשהמושפעים יאחזו נתיבות משפיעם, וילכו בדרך הנהגתם, יהיה עמרה וכבוד לזקנים ההם, בהצמח מהם צמח צדק מזכיר מעלתם והולכים במסילתם, וכן הם תפארת לבנים כשתהיה ההנהגה ההיא הישרה אצלם מיד אבותיהם ורבתיהם וחכמיהם הקדומים, כי כבוד הוא לכל משפחה ולכל המדינה ולכל סחון, היות במשפחה או במדינה או במחון, גדולים ונקובי שם, תתיחס הנהגתם אליהם, והוא ענין ותפארת בניו אבותם, והוא מה שאמרו בירושלמי¹ ואל תבזו כי זקנה אמך אלו המנהגות. ואחר שכן, ראוי לכל חכם ולכל בן מעלה להעמיד מנהג מקומו על מתכונתו, לבלתי השיג גבול האבות הקדומים והחכמים הראשונים לשנות מנהג מקומו ללא צורך ולא סבה. וגם אם יודמן לו חולק עליהם, ראוי לו להשתדל בהעמדתו, אחר שלא יתבאר סתרו בראיה, וכ"ש בהיות יד האמת אתו לעזור ולהועיל, וכ"ש שראוי ליחיד, עם היותו חכם וכן מעלה, כאשר יקר מקרהו לצאת ממקומו ולגור או להשתקע באחד המקומות הנכבדים, וכ"ש במקום נודע ומפורסם מימי קדם ביחוס ובחכמה ובשאר מיני המעלות, לבל ישנה מנהגם בפרסום וברבים, אבל שיתנהג בכל ענין הנעשה בפרסום וברבים, כמנהג המקום, כאמרם ז"ל עלת בקרחא הלך בנמוסיה (בר' פמ"ח י"ד ויבליקוט וירא). ובמדרש² (תנחומא וירא י"א, ובבב"ר פמ"ח י"ד). הערה גדולה בזה, והוא אמרו ומצות אפה ויאכלו והלא אין אכילה למלאכי השרת, אלא ללמדך ד"א שלא ישנה אדם ממנהג המדינה וכו'. ובדרך ארץ זוטא (פ"ה, וכן בדא"ר סוף פ"ו) אמרו לא יהיה אדם ער בין הישנים ולא ישן בין הנעורים וכו'. ואם אמרו כן בתכונות, כל שכן שיאמרו בעיקר הדברים שילכו כולם אחר המנהג, ואף בהיות הדעת נוטה מעט לסברתו, אחר שאין הכרעה בחלוק הדעות ההם בין שני הסותרים. וכ"ש בהיות המאזנים מעוינות³, ואין צריך לומר בהיותם מכרעות לצד מנהג המקום, וכ"ש בהיות המנהג הנהוג קבוע לרבים, והתמורה דעת יחיד, שזה

¹המאמר הזה בקשתיו ולא טעאתיו בסגנון זה, אבל נראה כי כונתו על דרשתם ז"ל בסוף מס' ברכות בירושלמי ובבבלי, ועיין בפ' הטישנות להרמב"ם ברכות, ועיין רבנו הג' הרצ"ח הצח"ס בהקדמתו לספרו דרכי ההוראה הנאמנים והנעמיים על הכאמר הזה. ²יכן הוא נמרא ערוכה ב"מ פ"ו, ולפלא כי הביא מן המדרש, ³ילקוט פ' שלח ס' השנ"ג ר"א אומר מאזנים מעוינות עונות מכאן וזכיות מכאן והב"ה מטה כלפי חסד, וכן ילקוט תלים ס' תשפ"ד.

אמנם—אחר מחילת הכבוד—צד יהורא ורוח גבהה ונשמנה יתירה, וראוי לגערת חכם או חכמים.

וכבר אמרו בתלמוד המערב של ע"ז (ירושלמי ע"ז פ"א הלכה ו') כשם שקונסין [לן] להלכה כך קונסין [לן] למנהג. ובראשון של כתובות (ירושלמי פ"א דף ב'. והיא מתוספתא פ"ק דכתובות) בענין מה שאמרו שם: ביהודה היו מעמידין שני שושבינן, אמרו שם בתלמוד המערב ר' יודה חבר מייתי מנהג יהודה בגליל א"ל ר' יוסי וכי מנהג יהודה ביהודה ומנהג גליל בגליל, וכ"ז הענין אמנם יאמר אף באחד מחכמי המדינה, עד שאף בענין אסור והיתר ראוי ליחיד אף מאותם שבמדינה להתנהג כמו שהוא מנהג כללי לרבים, וכבר הערינו בזה בירושלמי במס' מכות² במה שאמרו שם במשנה ראשונה מעשה וכו' בניו של ר"ג מכית המשתה ואמר להם אם לא עלה עמוד השחר מותרים אתם לקרות, ושאלו ע"ז בירושלמי (ירושלמי ברכות דף ד'). פליג אדרבנן ועביד עובדא בנפשיה, דתני סבין אלונתית לחולה בשבת וכו' — ופי' אלונתית הוא יין ושמן מטורפין זה בזה — ואמרו ע"ז אימתי בזמן שמרפה מערב שבת אבל למרוף בשבת אסור, תני ר' שמעון בן אלעזר מתיר היה ר' מאיר למרוף יין ושמן ולסוך את החולה בשבת, וכבר חלה וכו' ובקשנו לעשות לו כן ולא הונח, ואמרנו לו רבי מבטל אתה דבריך בחיידך. ואמר לנו³ אע"פ שהייתי אומר כן לא מלאני לבי לעבור על דברי חברי. וכן ר' שמעון בן יוחאי פליג אדרבנן ולא עביד עובדא בנפשיה, [כוותיה], דתני (ירושלמי שביעית פ"ט במשנה). ר' שמעון אומר כל הספחים מותרים—ר"ל בשביעית—חוץ משפוחי כרוב שאין כיוצא בהם בירקות השדה, וחכמים אומרים כל הספחים אסורים, רשב"י (שם בירושלמי שביעית פ"ט דף כ"א בשני לשון). הוה עביר בשממתא בארחא חמא חד בר נש מלקט ספוחים בשביעית, אמר לו ולא ספוחים אסורים א"ל ולא את הוא דשרית, א"ל ולא חבירי חולקים עלי, קרא עליה ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הוה ליה.

ואולי השיבוני שבאלו אין הטעם אלא מפני שכונתם להחמיר, שכל כיוצא בזה אף הבא לשנות את מנהגם נמצא מחמיאם ומעבירם על כל יחל של דברי סופרים, וכמו שאמרו בשני של נדרים (נדרים ט"ו. פסחים כ') דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי לנהוג בהם היתר כדי לבטלן שני לא יחל דברו, תדע שהענין נאמר אף כשזה המשנה בא להחמיר.

וקבל תשובך ממה שאמרו עוד שם — ר"ל בירושלמי של ברכות —

¹ לפנינו בירושלמי כתובות פ"א דף ב' ר' ירמיה סבר מימר מנהג יהודה בגליל א"ל ר' יוסי וכי מנהג יהודה בגליל ערות תורה היא אלא מנהג יהודה ביהודה ומנהג גליל בגליל וכו'.

² כן בכ"י ואין ספק שצ"ל ברכות פ"א דף ח'.

³ לפנינו שם ואמר לנו אעפ"י שאני מיקל לאחרים מחמיר אני על עצמי דהא פליגי עלי חברי וכו'.

(פ"א דף ד' ע"ב) והא [אשכחן] דר' עקיבא פליג אדרבנן ולא עביד עובדא כנפשיה [כוותה], דתנינן [תמן] השדרה והגלגלת משני מתים רביעית דם משני מתים אבר מן החי משני אנשים ר"ע מטמא וחכמים מטמאין. תני מעשה שהביאו קופה מלאה עצמות. מכפר מבי והניחיה באויר בית הכנסת בלוד נכנס תודום הרופא ונכנסו כל הרופאים עמו אמר תודום הרופא אין כאן שדרה ממת אחד ולא גלגלת ממת אחד אמרו [הואיל] ויש כאן מטמאין [ויש כאן] ומטהרין נעמוד על המנין, התחילו מר"ע ופיהר. הרי שאף לקולא לא בצה לעבור על דברי חבריו. ובירושלמי של מסכת שביעית במה שגודע לנו בשביעית שאף מן הפירות שהכנים לבית מתורת הפקר אינו יכול לאכול מהן אלא כל זמן שאותו המין נמצא בשדרה, ומשכלה אותו המין לחיה שבשדה צריך לבערו מן הבית. ואמרו שם (ירושלמי שביעית דף כ"א במשנה.) הכובש שלשה כבשים בחבית אחת — כלומר שבבש שלשה מיני ירק בחומץ ובציר בחבית אחת כדי להתקיים וכלה המין בקצתם ולא בכלם — ואמרו ע"ו, רשב"ג אומר יסלק אותם שכלה בה המין ויאכל האחרות, ואמר חזקיה התחיל בה הרי הוא כמבוער — כלומר ויכול לגמור אכילתה אע"פ שאותו המין כלה בחוץ — אתא עובדא קומי ר' יוסא והורה כחזקיה. אמר, לא (מן) דאנא סבר כוותיה אלא מן [מה] דאנא חמי רבנן עבדין [עובדא] כוותיה. הורה בכ"ו, שאף עם היות החולק מבני המדינה ומחכמיה אין ראוי לו לעשות כנגד הרבים, אף להחמיר כל שכן ליחיד הבא ממקום אחר לאיוו מן המדינות, שאין ראוי לו לחלוק על בני המדינה לשנות המנהגות הידועים להם והמקובלים בהם מאבותיהם ורבותיהם, אבל ראוי לכל חכם לב להחיות במנהג העיר ושלא לערער עליו בשום פנים.

ורבותינו ע"ה בנועם מוסרם ושלמות מדותיהם רמוז בזה ואמרו בירושלמי של ברכות (ירושלמי ברכות פ"ה דף ל"א ה'). יום טוב שחל להיות במוצאי שבת ר' יוחנן אמר י'ק'נ'ה' וכו' ר' חנינא [בשם רב] אומר י'נ'ה'ק', [אמר] ר' זעירא [בעי] קומי ר' יוסא היך עבדין עובדא א"ל [כרב] וכו' יוחנן וכו'. ר' אבהו כד הוה אויל לדרומא היה עביד כר' חנניא, וכד הוה נחית למבריה הוה עביד כר' דלא למיפלג על בר נש באתריה.

ואף בתלמוד שלנו בראשון של יבמות (יבמות י"ד.) אמרו, דר' אבהו כי [איקלע] לאתריה דר' יהושע בן לוי לא ממלטל שרגא ר"ל נר שהדליקו בה באותו שבת וכי מטי לאתריה דר' יוחנן הוה ממלטל. ובעירובין (צ"ד.) אמרו שמואל ורב הו יתבי בההוא חצר נפל גודא דבינו בינו, אמר להו שמואל [שקילו] גלמאי, ננידו בה? אהדרינהו רב לאפיה, אמר שמואל, אי קפיד מר קפרי ליה בהמיינדה? והקשו שם ורב אי סבירא ליה דאסור לימא

¹לפנינו בגמרא איפכא כי איקלע לאתריה דר'יב"ל הוה ממלטל שרגא וכי איקלע לאתריה דר' יוחנן לא הוה ממלטל וכו' ועיין בכ"פ פ"ב ח"א.

²לפנינו שקילו לו.

³לפנינו בגמרא אי קפיד אבא שקולי המיינה.

אסור, ותירץ אתריה דשמואל הוה, ואמאי אהדרינהו לאפיה דלא לימרו הדר ביה רב משמעתיה? הרי שאלמלא מעם זה היה נוהג מנהג ההיתר אע"פ שהיה אסור בעיניו, אחר שהיה במקומו של שמואל.

ואף בפסחים (פסחים ל"א) אמרו אמר להו שמואל להנהו דמובני כנדי—
 ר"ל מוכרי קדרות—אשוו זביניכ^ב—כלומר שלא ליקרן ביותר מדאי—, ואי
 לא דרשינא לכו כר' שמעון — דאמר חמץ לאחר הפסח מותר כל היכא
 דליכא קנסא נמצאו הקדרות הישנות מותרת לאחר הפסח לגמרי—, והקשו
 לידרוש להו הכי — כלומר דהא שמואל כר' שמעון סבירא ליה — ותירץ
 אתריה דרב הוה, כלומר ולא רצה להורות במקומו כנגד דבריו, ולא שהיה
 מגזם ומאיים להם בכך כדי שלא ייקרו יותר מדאי, והרי שאף בעניני
 האסורין לא היה האחד רוצה להורות כנגד האחר, אחר שהיה במקומו, ולא
 היו רוצים ליטול שררה אחד מחבירו במקומו, וכענין מה שאמר^ר שנים אין
 נוטלים שררה מהם, בעל הבית בביתו, והרב בישיבתו, כל שכן בעניני המנהגות.
 ואף באחרון של מועד קמץ (מו"ק כ"ה) מצינו שאמרו לרב אמי ורב
 אסי רב הונא אתי א תוין דבני א תר א גי שוין ב רי שא^ד, כל
 זה הוראה שראוי לחלוק כבוד בכל מקום לכלל המדינה וכל שכן שלא
 לשנות מנהגותיהם כלל, ואולי תשיבני ממה שאמרו בירושלמי במסכת ברכות
 פ ר ק ז מ ון (ירושלמי ברכות כ"ט, ר' חייא בר אשי וכו') רב חייא בר
 אמי קם מקרי באוריתא ואמר ברכו ולא אמר המבורך בעין משתקתיה,
 אמר להון רב ארפוניה דנהוג כר' עקיבא, וכן אמרו שם ר' זעירא קם מיקרי
 כהן במקום לוי ובירך לפניה ולאחריה ובעין משתקתיה, אמר לון
 רבי חייא [בר אשי] ארפוניה דכן אינון נהיגין גבייהו. אבל תדע שהמשנה
 אלו המעשים, לא היה אותו המשנה את המנהג יודע במנהג העיר, והיה
 קורא במקומו שלא בכונת שררה והעברת מנהג המקום, ואעפ"כ היו בני
 הכנסת נוערין בהם, אלא שהיה המנהיג שלהם בורח מונע כנגעתם מצד
 מוסרו, שלא לביישם, אחר שאף הם לא היו מכוונים בזה להעברת מנהג העיר.
 וכדומה לזה אמרו באחרון של פסחים (בפסחים ק"ו) ר' ירמיה [בר אבא]
 אקלע לבי רב אשי אשתלי ומעים מידי, (והדר אבדיל) אמרה ליה
 דביתהו (דרב אשי) והא מר לא עביד הכי, כלומר דרב אשי סבירא ליה
 מעם אינו מבדיל, ומתוך כך היתה המהה עליו והיתה מוחה בו דרך כבוד,
 כלומר מר לא עביד הכי, ואמר לה ר"א שבקיה כרביה סבירא ליה, ר"ל
 כרב הונא דהוה אמר מעם מבדיל, הרי שרב אשי הוצרך להודיע התנצלותו,
 ואחר שאף הוא לא היה יודע במנהגו.

^אלפנינו דלא ניסור כשמואל סבירא ליה.

^בצ"ל אשוו זביני אכנדכי.

^גהסאמר הוה בקשתיו ולא מצאתיו.

^דלפנינו כגמרא אמרו כי היויגן התם לא הוה לן לדלווי רישון מיניה השתא אתיגן
 להכא אתי בתרין, ואולי איזה טעות או היה לו נוסחא אחרת, מי"ם ראת שבמקומו הלך
 לו כבוד.

וכן אולי תשובני ממה שאמרו בראשון של יבמות (יבמות י"ד.) לא תתגודדו לא תעשו מצות אגודת אגודת כלומר שיהיו עושין במקום אחד מנהגות חלוקים זה בכה וזה בכה, עד שתהא ביניהם תורה כשתי תורות, והעלו ליה דוקא בית דין אחד בעיר אחת, אבל כל שהם שני בתי דינין אע"פ שהם בעיר אחת יכולין בית דין אחת לעשות כשמה זו, ובית דין האחר כשמה אחרת, ואין כאן אגודת אגודת, אבל תדע שדברים אלו אמורים בדבר שלא נתפרסם בו המנהג בענין זה באותה העיר, ונחלקו בה ע"ז היאך נוהגים בו, וכל שיש שם שני בתי דינין יכולין לעשות הללו כשימתן והללו כשימתן, וכשאיין שם אלא ב"ד אחד מקצתו נוטה לדעת זו ומקצתו נוטה לדעת זו, העלונו שם בדרך זה, שכל שהחלוקים שוים בחכמה ובמנין הולכין בשל תורה אחר המחמיר, ובשל סופרים אחר המקיל, ואם שוים בחכמה ולא במנין אם המרובים מחמירים אסור לאחרים לנהוג היתר אף לעצמם, ואם המרובים מקילים רשאים המעוטים להחמיר בעצמם ולהורות באיסור אף לאחרים בחשאי, אבל לא הוראה מוחלטת בפרסום ובפרהסיא, והאחרים אין רשאים לקבוע להם איסור בכך, הכל כמו שבארנו שם, עם שאר תנאים אחרים הצריכים בענין, אבל כל שהמנהג מפורסם וקבוע להם אין לשום אדם לשנות בו כלל. וראוי לכל הבא לערער להתבונן כי לא נעלם מן האבות הקדומים והחכמים הראשונים אשר צפרנס טובה מכריסנו, מעם במנהגם, וטוב לו שיתלה הענין בחסרון ידיעתו, משיתלהו בחסרון האבות והחכמים הקדומים, אשר יד תבונתם רחבה ונסבה למעלה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, וכבר למדנו ג"כ זה ממה שאו"ל במסכת חגיגה (חגיגה כ"ב.) כלי חרס מציל על הכל דברי בית הלל, ב"ש אומרים אין מציל אלא על האוכלין ועל המשקין וכו' אמר ר' יהושע בושנו מדבריכם ב"ש, אפשר אשה לשה בעריבה, אשה ועריבה טמאה טומאת שבעה, ובצק שבה טהור, איטפל לו תלמיד אחד מתלמידי ב"ש א"ל הרשני לומר לך טעמן של ב"ש א"ל אמור, א"ל כל טמא חוצץ או אינו חוצץ א"ל אינו חוצץ, א"ל כליו של ע"ה טמא או טהור א"ל טמא, א"ל וכשאתה אומר לו טמא כלום משגיח הוא עליך, ולא עוד אלא שאומר לך שלי טהור ושלך טמא וכו', הכל כמו שביארנו שם, מיד הלך ר' יהושע ונשתמח על קברי ב"ש אמר נעניתי לכם עצמות ב"ש ומה סתומות שלכם כך מפורשות שלכם על אחת כמה וכמה, אמרו כל ימיו הושחרו פניו מפני תעניותיו, ואם זה נאמר על חכמי התלמוד אשר מעלותיהם רבו מלמנות, עצמו מספר, מה יאמרו בדורותינו אלה אשר אנחנו נמלים בערך אליהם ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם.

ואין להרהר ולומר אם המנהג הזה נעשה כראוי האיך הנהיגו האחרים בקצת מקומות בהפך זה, שלא כל הדעות שוות בחכמות ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם, וכבר דרשו רז"ל במסכת פסחים (פסחים י"ג, במשנה) בענין הדלקת הנר ביום הכיפורים, במה שאמרו מקום שנהגו להדליק ידליק שלא להדליק לא ידליק, ואמרו ע"ז ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ, בין שנהגו להדליק בין שנהגו שלא להדליק שניהם לדבר מצוה נתכוננו, כמו שביארנו שם.

והיוצא מדברינו ורוב שיחנו אשר דברנו עד הנה, הוא, שראוי לכל קהל לחזיק במנהג אבותיהם הקדושים וחכמי קדומיהם השלמים, ואין לשום חכם הבא אליהם לערער במנהגותיהם, כל שכן לשנותם ככולם או במקצתם, רק להיות כל קהל וכל מנהיג שבהם שורר במקומו, עם כלשונו מדינה ומדינה ככתבה.

ומה שהביאנו לסדר אופני אלה הדברים שכתבנו, אחר התהלה וההודאה לאל ית', ואחר ההתפלל לפניו לשמור פתחי פינו משגיאות, ולנקות רעיונו מן הטעות, הוא, שאנחנו בעיר הזאת היא עיר פרפיאניאק¹ והחוקנו כהרבה מנהגים היו בירינו בירושה מאבותינו ורבותינו נ"ע בקרק שונה² ובנרבונה³ אשר משם יצאו שרשי משפחתנו מאז, וכן היו המנהגים ההם כלם או רובם, ביד חכמי העיר בדרש⁴ וגדולי ההר ורב גבול ארץ פרוכינצה⁵. ועתה מקרוב באו הנה קצת חכמים מארץ ספרד היו כמראים גדולתם בפנינו, לערער בקצת מנהגותינו, ונשאו ונתנו אתנו פנים בפנים, מהם שהיו כמודים לדברינו, אלא שבשום פנים אינם נושאים פנים לשום קהל לשנות מנהגותיהם, ומהם שעדיין המחלקת במקומה עומדת, וראיתי לכתוב על ספר מה שנשאתי ונתתי עמם באלו המנהגות, שלחתי אליהם והצגתי לפניהם, ולהיות עיקר הכונה בזאת המחברת, היותו למשמרת לדברי אבותינו הנכבדים ורבותינו השלמים, ומגן וצנה לכל הבא לערער ולקטרג עליהם במנהגים שהורגלו בהם המה ואבותיהם נ"ע, עד שאהיה מגן אבות בדברי, מחיה מתים במאמרי, כמאמר החכם שאמר שהחיותו דבריו והעלוהו תמיד על פי חכמים ונבונים⁶, קראתי שם המחברת הזאת

מגן אבות.

וראיתי לסדר הנה דרך כלל הדברים שאירע בהם מחלוקת בין מנהגותינו למנהגותיהם ואחר כך לבאר ענינים בשלמות אחת לאחת למצוא חשבון.

א. שאנו נוהגים לומר אל מלך נאמן בין סוף ברכת אהבה לקריאת שמע, והם מוחים בדבר, ולא עוד אלא שמוענים עלינו שהוא הפסק בין הברכה למצוה, ומוקיקים לחזור ולברך.

ב. שאנו נוהגים להפסיק הפסק נשימה בין שבר לשבר ובין שברים לתרועה, והם מוחים בדבר, ומוקיקים להיות שברים שבקש"ק ושברים ותרועה שבקש"ק בנשימה אחת. ובכלל זה שהם סוברים שכל קול שאינו

Perpigna¹

Caracosi Neucastiliens²

Narboni³

Beziers⁴

Provincia⁵

⁶והוא בנמרא מנהדיין צ' ובירושלמי מו"ג פ"ג דף י'.

ראוי שיודמן לתקוע בתוך הסימן, צריך לחזור לראש הסימן, ואנו אין אומרים כן, אלא אם כן לאותו קול שהוא מפסיק בו שם תקיעה או שם תרועה או שברים.

ג. ע"י מעשה שאירע לפני בשכור הנמור שהתפלל, והוקקתי אותו לחזור ולהתפלל ולקרוא את שמע, וחלקו עלי שלא לחזור לק"ש, ולא נאמר לדעתם לחזור אלא לתפלה לבד.

ד. שאנו נוהגין בת"כ שחל להיות באחד בשבת, להכדיל לילה שעבר התענית בורא פרה"ג והמכדיל, והם מוחים בדבר לומר שאין כאן הבדלה כלל.

ה. שאנו נוהגין בכל שהאירוסין והנישואין הם ביחד, לברך ברכת אירוסין ונישואין על כוס אחד, והם מוחים, ומזיקין לברך ברכת אירוסין על כוס אחד וברכת חתנים על כוס אחר, ובכלל זה שהם נוהגים לחתום בברכת אירוסין מקדש ישראל לבד, ואנו נוהגים לחתום בה מקדש ישראל ע"י חופה וקידושין.

ו. במת ביו"מ ראשון שאע"פ שהקבורה ע"י עממין, אנו נוהגין להיות הוצאתו ומלולו לרחצה, ולהנחתו במטה וגניזתו בקבר, ע"י ישראל, והם מוחים ומזיקים להיות הכל נעשה ע"י עממין.

ז. שאנו נוהגים להיות הכלה מובלת בתוך ימי חופתה בכל יום שקלו לה ז' נקיים, והם מוחים ומזיקים להתחיל בספירת ז' נקיים מיום שנחתמה הכתובה משום דם חמוד.

ח. שאנו נוהגים כל שאבי הבן מל את בנו לברך באות הלמ"ד, ר"ל למול את הבן, והם מוחים ומזיקים לברך על המילה, כשאר המוהלים, והארכנו בכלל זה, איזה ברכה בעל ואיזו ברכה בלמ"ד, והוספנו בה על כל כללי שאר מפורשים.

ט. במה שהם נוהגים לאכול גבינה אחר בשר עוף מיד בלא שום שהיה, ואנו אוסרין מדברי סופרים עד שישהה כשיעור שבין סעודה לסעודה, כדין האמור בשאר בשר.

י. במה שהם נוהגין להקל לומר בכלי שיר בשבת ולהעיר מיתרי הכנור ושאר מיני זמרא ואנו מוחים בדבר הרבה.

יא. במה שהם נוהגים להתפלל [עם הצבור עריבת] בבית הכנסת ושלא לקרות שם שמע אלא שאחר צאת הכוכבים קורין את שמע בברכותיה, ואנו נוהגים להיות שתיהן כאחת אם בבה"כ משתשקע החמה, ואם בבית לאחר צאת הכוכבים.

יב. כבדיקת הפולים והעדשים שאינן סומכין על בדיקה קלה, והם מחמירים בה הרבה, עד שאין להם שום בדיקה אלא בבקיעתן לשנים, שיראו מתוכן אם יש שרץ אם לאו.

יג. שהם נוהגים או מתירים לאכול פולים מבושלים של גוים, ומדין נותן טעם לפגם, מפני שסתם כליהן אינן בני יומן, ואנו מחמירין בדבר הרבה.

יד. שאנו נוהגים בנולד מהול להטיף דם ברית, והם מוחים בדבר מחשש ברכה לכטלה.

מז. שהם נוהגין דין שביעית בזמן הזה, עד שמזיקין לכתוב בשמר על מנת שלא תשמטנו שביעית. ואנו אין נוהגין דין שביעית בזמן הזה כלל. ונכלל בזה דין בכור שהם נוהגים בו בזמן הזה, ואנו אין נוהגין בו כלל. וכן נכלל בו דין מתנות כהונה, ר"ל זרוע ולחיים וקיבה אם נוהגות בזמן הזה אם לאו.

מז. שאנו נוהגין בפסח לקמף עיסה מרובה הנקרא עמלה לצורך הפסח. והם מחמירים בה הרבה אלא שלשין עיסה בשיעור חלה לבד, ועורבין ונותנין בתנור אחד אחד תיכף לעריכתו.

יז. שהם נוהגים לברך [בפירות] הבאים על השלחן אחר אכילת התבשיל, אחר שאינן באות מחמת הסעודה, כסתמה של שמועה, ואנו אין נוהגים בזה כלל.

יח. במה שנשארו ונתנו עמנו בענין ביטול חמץ שאנו מפרשים כן מתורת הפקר כפירוש ר"ת, והם מרבים עליו קושיות חבילות חבילות והארכנו עמהם בתירוצים.

יט. שחלקו עלינו הרבה בענין הדברים שעומדים בפני פקוח נפש. על איזה צד הן עומדות, ועל איזה צד הותר הרצועה בהם, שלא יהיה השוה המדה בינינו לבינם, והארכנו עמהם בכיבור הענין וחדשנו בו דברים.

כ. בענין המנהגות על איזה צד נותנין לו חומרי שני המקומות ר"ל מקום שיצא ומקום שהלך ועל איזה צד נוהג כאחד לבד. מפני שראיתי לרבני הארץ הזאת, ובפרט הרב ר' זרחיה הלוי והרב ר' שלמה בר' אברהם מן ההר שחדשו בה דברים, ואחריהם הרב ר' משה בן נחמן ע"ה, לפי מה שכררו לנו אותם התלמידים בשמו, ועדין לא נתישבה בענין. והארכנו עמהם בכיבור הענין הרבה והוספנו בו דברים.

כא. בחלכות לולב שחבר הרב הגדול רבינו ר' אברהם בר' דוד ז"ל, והרב הגדול ר' משה בר' נחמן הגיה עליו בכלם או ברובם. ואנו הארכנו עמהם בדבר, וכתבנו מה שנראה לנו להעמיד דברי הרב ר' אברהם בר' דוד ז"ל ברובם או בכל אחת לאחת בעזרת שדי.

כב. שהם נוהגים בכל חדש חסר שקביעו בב' ימים, לכתוב באיזה זמן מן החדש שהוא כך וכך ליום שני של אותו חדש, וכל שאלו כתבו כן אומרים שענינו שיהא ראשון, ודנין את השמר במקדש, ואנו אין מונין אלא בסתם ומיום שני, ואין מרדקין בזה, אלא כשנכתב השמר ביום ראשון או ביום שני, שבראשון כותבין ביום ראשון לחדש פלוני, שהוא יום שלשים לחדש פלוני, ובשני כותבין ביום החדש השני לחדש פלוני, אבל משם ואילך מונין מן השני בסתם, ואין מפרשים במנין שהוא מיום שני כלל, אלא שמן השני דנין שמיום שני הוא.

כג. שהם נוהגים כל זמן שאירע פורים באחד בשבת שמקדימין את

התענית ליום חמישי שלפניו, ואנו נוהגים שלא להקדימו לחמישי אלא מתענין בששי אע"פ שהוא ערב שבת.

כד. שאנו נוהגין לומר אבינו מלכנו בכל עשׂי"ת אף בשבת שבהם, והם מוחים שלא לאומרו בשבת, אלא א"כ הוא יום ראש השנה או יום הכפורים.

ומהנה נחל דברינו במחילת כבוד כל רב וגאון וברשיון כל נבון ומשכיל ונאמר.

הענין הראשון.

מנהג קדום בארצות הללו מימי קדם, בימי הרבנים הגדולים, וכן בארץ צרפת ובאשכנז שאומרים אחר ברכת אהבת עולם כשבאים להתחיל בקריאת שמע, אל מלך נאמן, ובאמת לא היה מנהג זה לא בארץ המערב בא"י ולא בארץ המזרח, וגם לא בארץ קטלוניא¹ אשר היתה מקדם בכלל ארץ ספרד, וכבר הגיע ליריגו מחזורים מארץ קטלוניא כתובים מזמן קדם קדמתה שלא היה [מנהג זה] כי היה מנהגם בארץ ספרד ברוב הדברים או בכלם, וכימי ר' זרחיה הלוי² שיצא בבחורתו מעיר גירונדא³ וזכה ללמוד במגדל לוניל⁴ ועמד שם זמן רב וחזר לו לשם, והנהיג בשם כל בני הקהל כמנהג הארץ הלזו, ונקבע במחזורותיהם כדרך שהוא קבוע במחזורים שלנו. ובהגיע תור הרב הגדול ר' משה בר' נחמן ז"ל, ראה שמקודם לא היו נוהגים כך ושכלל ארץ ספרד לא היה אומרים אותו ונתקשה בעיניו על שהיו אומרים אותו, מצורף למה שהיה הרב בר מחלקתו של הרב ר' זרחיה ומגיה על ספרו, עד שחיבר מזה ספר נכבד קראו ספר מלחמות והעיד הרב ז"ל ששאל בזה את הרב המופלג רבינו מאיר מטוליסולא⁵ ושהרב ז"ל השיבו שהוא מעות, ושאינ אומרים אותו בכל ספרד, ולא בארץ ישראל ונתבטל המנהג על פי הרב ונמחק מן המחזורים, והחזיק הרב טובה לעצמו ונתן שבת והודאה לאל על שנתבטל השבוע הזה על ידו. ונתן מעם לדבריו מפני שברכת אהבת עולם הוא ברכת מצות שמע ואין להפסיק, והביא ראיה ע"ז ממה שאמרו בירושלמי של ברכות (כ"ד ע"ב) הפורס על שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו, והקורא בתורה, והמפטיר בבניא,

Catolonia¹

² הוא רבינו זרחיה בעל המאור בזמן הראב"ד.

Gerona³

⁴ כך קראו את עיר לוניל מגדל. עיין סוף מנחת הקנאות וכ"כ בפתיחתו לס'

המאור: ליציהי זרחיהו במגדל ירחי שהוא עיר לוניל.

⁵ Toledo הוא רבינו מאיר בר מודרוס הלוי (רמ"ה) אבולפוא, תבירו של הרמב"ן.

עיין שה"ג אות מ'.